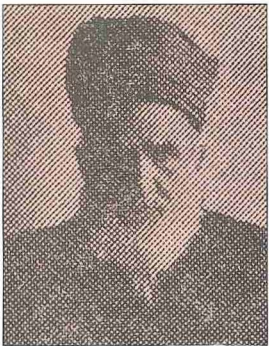

ladığı öğrenimini Sofular köyünde sürdürdü. Bu yıllarda köye gelen Kâdirî-Nakşî şeyhi Arapkirli Ömer Hüdâyî Baba ile tanıştı. 1905 yılında Harput'a yerleşti. Bir müddet Hacı Abdullah Efendi'nin medresesine devam etti. Ertesi yıl askere alınarak Erzurum'a gönderildi. Erzurum'da tabur kâtipliği ve tabur imamlığı yaptı. Askerlik görevini sürdürdüğü Bitlis'te Muhammed Küfrevî'ye (Kübrevî) intisap etti, onun gözetiminde halvete girdi ve kendisinden icâzet aldı. Daha sonra Yemen'e gönderildi. Yemen'de tabur imamlığı ve Arap çocuklarına Türkçe hocalığı yaptı. Yemen dönüşü Hicaz bölgesine tayin edildi. Bir buçuk yıl Medine'de ikamet etti ve ardından gittiği Erzurum'da Edib Efendi Medresesi'ne devam ederek icâzet aldı. 1926 yılında doğum yeri Elazığ'a döndü. Soyadı kanunu çıkınca Kösetürkmen soyadını alan Muharrem Efendi 10 Aralık 1964 tarihinde Elazığ'da vefat etti. Vefatına Süleyman Ateş, "Evliyâ'dan on iki zât çıktı târîhin dedi / Ol vefî geldi sana fağfir lehû yâ rabbenâ" beytini tarih düşürmüştür.

Kösetürkmen'in tasavvufa yönelmesi, çocukluk yıllarında çobanlık yaparken karşılaştığı ve bir daha göremediği Ahmed Zeyneddin ile tanışmasıyla başlamış, daha sonraki yıllarda Ömer Baba'dan Kâdirîye, Abdülbâki Bitlisî'den Nakşibendîye, Çorumlu Hacı Mustafa Efendi'den Şâzeliyye, Muhammed Efendi'den Kübrevîye, Seyyid Ali Rızâ Ahîskavî'den Ekberîye, Ahmed Baba Sanamirî'den Rifâiyye icâzetnâmesi almıştır. Ömrünün son kırk yılını dinî ilimleri okutmak ve mürid yetiştirmekle geçirmiş, kendi imkânlarıyla etrafındaki insanlara faydalı olmaya çalışmıştır. Sohbetlerinde sık sık Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, "Tarîk-i peygamber-i mâ ışk-est" (Peygamberimiz'in yolu aşktır) ifadesini tekrarlayan Kösetürkmen'in şiiirlerinde taassuptan ve insanların dinî duygularını istismar eden şeyhlerden şikâyet ettiği görülmektedir.

Muharrem
Hilmi
Kösetürkmen

Eserleri. 1. Makâmât-ı Ezkâr-ı İlâhiyye li-sâlikî't-tarîkatî'l-Kâdirîyye. Kâdirîyye'nin diğer tarikatların esası olduğu söylendikten sonra Hz. Peygamber, dört halife ve on iki imam ayrı ayrı tanıtılmış, ardından tarikat pîrleri ve silsileleri verilmiştir. Büyük tarikatlardan başka Niyâzî-i Mısıri, İbrâhim Gülşeni, İsmâil Hakkî Bursevî, İbrâhim Hakkî Erzurûmî, Nüreddin Cerrâhî, Sünbül Sinan, Şa'bân-ı Vefî gibi mutasavvıflar da kısaca anlatılmıştır. Son bölümde nefsin mertebeleri, evrâd, ezkâr ve mürşid-i kâmilin vasıfları hakkında bilgi verilmiştir. Süleyman Ateş eseri *Kadirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları* adıyla yayımlanmıştır (Ankara 1976). **2. Hediyyetü'z-zâkirîn.** Nakşibendî tarikatının âdâb ve erkânına dair olan eser önceki eserle birlikte yayımlanmıştır. **3. Divân-ı Sırrî.** Sırrî mahlasını kullanan Kösetürkmen'in divanında 150 kadar şiir bulunmaktadır. Bu eser Süleyman Ateş tarafından neşredilmiştir (Ankara 1976). Kösetürkmen'in kütüphanesi vefatından sonra satıldığından diğer eserleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Süleyman Ateş'in kütüphanesinde bulunan eserleri şunlardır: *Menâzilu's-salikîn*, *Mev'ize-i Hilmiyye*, *Nakşî Tarikatına Dair Risâle*, *Harput Uleması ve Meşâyihî*.

BİBLİYOGRAFYA :

Muharrem Hilmi [Kösetürkmen], *Kadirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları ve Zâkirlere Hediye* (nşr. Süleyman Ateş), Ankara 1976, s. 50, 52, 68; ayrıca bk. neşreden giriş, s. III-XV; *Divân-ı Sırrî* (nşr. Süleyman Ateş), Ankara 1976, neşreden giriş, I-X.

SÜLEYMAN ATEŞ

KÖSTENCE

Romanya'da
bugünkü adı Constanta olan
bir liman şehri.

Karadeniz kıyısında yer almakta olup milâttan önce VI. yüzyılın başlarında Tomis adıyla Miletli Yunanlılar tarafından kurulmuştur. Tomis'le ilgili ilk bilgiler, şehrin komşu Callatisler'in saldırısına mâruz kaldığı milâttan önce 260 yılına aittir. Milâttan önce I. yüzyılda sırasıyla Pontus Kralı VI. Mithridates, Romalı General Lucullus ve Dacia Kralı Burebista tarafından zaptedildi. Romalılar döneminde Tomis, altı Yunan kolonisinin oluşturduğu konfederasyonun merkezi durumundaydı. Milâttan önce 17-8 yıllarında Romalı şair Publius Ovidius Naso'nun sürgün yeri olarak da ünlüydü. Milâttan sonra I ve III. yüzyıllar arasında büyük bir ge-

lişme gösterdi. Bu sıralarda 20-30.000 civarında nüfusa sahipti. III. yüzyılda birkaç defa Gotlar'ın istilâlarına mâruz kaldı. Ardından Roma İmparatorluğu'nun yeni organizasyonu sırasında Küçük Seythia vilâyetinin merkezi haline geldi. IV. yüzyılda halkın büyük çoğunluğu Hıristiyanlığı benimsedi ve burada bir piskoposluk kuruldu. Bu yüzyılda İmparator II. Constantinus'un (337-361) yeniden inşa ettirdiği şehir ona izâfeten Constantiana olarak adlandırıldı. Şehre yapılan tahkimatlarla VI ve VII. yüzyıllardaki ilk Slav ve Avar saldırıları geri püskürtüldüyse de Bulgarlar'ın 679-681 arasında Dobruca bölgesini ele geçirmesi sırasında şehir tahrip edildi. Bulgar idaresinde küçük bir taşra merkezi konumunda kalan şehir 971'de Bizans hâkimiyetine geçti. İdrîsî haritasında ve XIV. yüzyıl İtalyan kaynaklarında zikredilmişse de bu dönemde şehir Roma devrinin canlılığından uzaktı. XIV. yüzyılda şehir önce Dobrotici Devleti'ne ait iken aynı anda Osmanlılar ve Eflak Prensi Mircea tarafından alınmak istendi. 1402'de Mircea buraya hâkim olmuşa da Osmanlılar 1419'da Constanta ile beraber Dobruca'nın büyük kısmını fethettiler. Osmanlı idaresinin ilk anları oldukça serbest geçti, fakat aynı zamanda kayda değer bir müslüman Türk iskânı gerçekleşti. Adı Köstence olarak değiştirilen Constanta önce Silistre sancağının Tekfurgölü (şimdi Techirghiol) kazasına bağlandı.

Cizvit Giulio Mancinelli 1580'lerde burada küçük bir köy olduğunu kaydederken 1597 Osmanlı tahrirleri de sadece otuz bir vergi mükellefinin bulunduğunu ve 12.000 akçe irad kaydedildiğini haber vermektedir. Şehir XVII. yüzyıl başlarında Leh kazakları tarafından tahrip edilirse de kısa zamanda kendisini toparladı. Evliya Çelebi burada 150 ev, bir cami ve kırk-elli tahıl ambarı bulunduğunu yazmaktadır. Bu rakamlara göre Köstence Limanı'nın gittikçe önem kazandığı anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılda Trabzon bölgesinden gelen bir grup asker ve gemi reisi buraya yerleşti. Bunların bir bölümü 1722'de III. Ahmed'in emriyle geri gönderildi.

1768-1774 ve 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşlarında harap olan şehir yeniden imar ve tahkim edildikten kısa bir süre sonra 1809 ve 1829 savaşlarında Ruslar tarafından yine ele geçirildi. Şehir yeniden küçük bir köy haline döndü. Moltke, 1830'ların sonlarında burada sadece kırk

ev ve küçük bir liman bulunduğunu yazmaktadır. Kırım savaşında bir defa daha Rus işgaline uğrayan Köstence 1854'te Ruslar tarafından Fransızlar'a teslim edildi.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Dobruca bölgesinin stratejik öneminden dolayı Osmanlılar Köstence'ye de özel ilgi gösterdiler. 1857'de Osmanlı idaresi, bir İngiliz şirketi vasıtasıyla Tuna üzerindeki Cernavodâ ile Köstence arasında demiryolu inşasını başlattı ve demiryolu 1860'ta tamamlandı. Bu arada aynı şirket mârifetiyle demiryolu istasyonuna ilâve olarak liman genişletildi, deniz feneri ve 400'e yakın yeni ev inşa edildi. 1859'da nüfus 3000'e çıktı. 1864 idarî düzenlemelerinde Köstence Tunâ vilâyeti Tulçı sancağına bağlı bir kaza merkezi oldu. 93 Harbi'nde Ruslar tarafından işgal edildi (1877). Daha sonra Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarıyla bütün Dobruca ve Köstence Romanya'ya bırakıldı (1878). Savaş yıllarında nüfusu 4-5000'ine kadar düşen Köstence, Romanya'nın Judet adı verilen idarî biriminin merkezi olarak kısa zamanda nüfusu arttı ve ekonomik yönden gelişti. Daha I. Dünya Savaşı'ndan önce Köstence, Romanya dış ticaretinin büyük kısmının gerçekleştirildiği liman haline geldi. Nüfus 1894'te 10.000'den 1912'de 27.000'e, 1930'da 59.000'e, 1948'de 78.000'e, 1956'da 99.000'e, 1966'da 150.000'e, 1977'de 256.000'e ve 1992'de 350.000'e ulaştı. Şehir oldukça genişledi ve yeni ihtiyaçlara uygun yeni yapılar inşa edildi. II. Dünya Savaşı sonrasında ticarî boyutun yanına turizm imkânı da eklendi. Romanya'nın en önemli kültürel merkezleri arasında yer alan Köstence 1923'ten itibaren bir Ortodoks piskoposluğu da barındırmaktadır. Şehirde iki yüksek denizcilik okulu ve 1990'da kurulan devlet üniversitesi vardır.

XX. yüzyılda gerçekleşen Roman iskânıyla şehirde müslümanların oranı gittikçe azaldı. Hemen hemen tamamı Türkler'den oluşan müslüman nüfus 20.000'e kadar düştü. Köstence'de bulunan beş caminin en eskisi 1868'de inşası tamamlanan, Hünkâr Camii olarak da bilinen Azîziye Camii'dir. En ihtişamlısı ise 1910'da Romanya Devleti'nin de yardımı ile yaptırılan Büyük Camii'dir. Romanyalı mimar ve mühendisler tarafından planları çizilen bu cami, XVIII. yüzyılda inşa edilen bir caminin yerine 1822'de yapılan Mahmûdiye Camii'nin yerinde kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 35, 360, 385; Baron d'Hogguer, *Renseignements sur la Dobrođja*, Bucharest 1879, s. 34-38; E. D. Boilă - G. P. Bordea, "Tomis", *Dicționar de istorie veche a României*, Bucharest 1976, s. 575-579; *Muslims in Romania. Past and Present*, Bucharest 1976; M. Holban v.dğr., *Călători străini despre țările române*, Bucharest 1968-76, II, 524; VI, 385; V. Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, Bucharest 1984, document nr. 46; A. Rădulescu v.dğr., *Constanta. Ghid de oraș*, Bucharest 1985; *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*, Bucharest 1994, I, 6; M. M. Alexandrescu - D. Bulgaru, "Köstendje", *Et* (İng.), V, 277-278.

BOGDAN MURGESCU

KÖSTENDİL

Bulgaristan'da tarihî bir şehir
ve eski sancak merkezi.

Bulgaristan'ın batı kesiminde, oldukça geniş ve verimli bir ovada akan Karasu (Struma) nehrine birkaç kilometre mesafede Osogovski dağlarının eteklerinde 560 m. yükseklikte yer alır. Adı Türkçe "Kostadin-ili"nin zamanla değişmiş şekline dayanır. Sahip olduğu çok sayıda kaplıca hamamı sebebiyle kaynaklarda Ilıca-yı Köstendil ya da kısaca Ilıca adıyla da anılır.

Şehir, VI. yüzyıldaki Avar-Slav istilâsı esnasında yıkıma uğrayan Roma şehri Pautalia'nın dolaylı şekilde devamıdır. 553'ten sonra Pautalia adı kaynaklarda zikredilmez. Bu şehrin surlarla çevrili 450 x 680 metrelik (30 hektar kadar) bir alanı kapladığı ve 4-5000 civarında nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir. 400-450 yılları arasında çöküş ve istilâların etkisiyle yerleşim alanını ikiye ayıran bir surun inşası sonucunda Pautalia şehri 400 x 300 metrelik (12 hektarlık) bir alanı kaplayacak derecede küçüldü ve doğu kısmı boşaltıldı. Küçülen yerleşim alanı X. yüzyılda büyük oranda terkedildi. Yerleşme, tepe üzerine inşa edilen ve sonradan Hisarlık diye adlandırılan küçük fakat müstahkem Velbujd hisarına kaymaya başladı. Geç Roma döneminde yapılan bu hisar VI. yüzyılda İmparator Iustinianos tarafından iyi bir şekilde güçlendirilmişti. Arkeolojik araştırmaların gösterdiğine göre tepe üstüne kurulan bu güçlü kale barbar kavimlerin istilâları sırasında varlığını sürdürmüştür. X. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar kalenin eteklerinde, 1277 tarihli bir belgede zikredilen küçük St. Nicolas Manastırı'nın müstemilâtı etra-

fında ufak da olsa bir açık yerleşim yeri mevcuttu. Daha sonra bu manastırın yerini Sveta Bogoroditsa Katedral Kilisesi aldı. Kazılar neticesinde bulunan seramik, sikke ve evlerin temellerinden hareketle varılan sonuçlara göre bu açık yerleşim X. yüzyıldan itibaren var olmuştur. Bulgar tarihçiliği Velbujd'u XIV. yüzyılda büyük ve muhteşem bir şehir olarak tasvir eder. Ancak bu bilgi arkeolojik çalışmalar tarafından desteklenmez. 28 Temmuz 1330'da Bulgar Çarı Michael'in Sırp Kralı Stephan Deçanski ile çarpışarak tahtını ve hayatını kaybettiği Velbujd Savaşı şehrin civarında gerçekleşti. Bu tarihten itibaren Osmanlı döneminin başlangıcına kadar şehir ve çevresi Sırp hâkimiyetinde kalmış olmalıdır.

Köstendil'in idarecisi olan Sırp Prensi Konstantin Dejanović 1371'de I. Murad'ın hükümdarlığını tanıyarak Osmanlı hizmetine girdi ve Eflak'ta Rovine Muharebesi'nde Yıldırım Bayezid'in tarafında savaşırken hayatını kaybetti. 1395'ten sonra Konstantin'in yerine geçecek uygun bir kişinin bulunmayışı sebebiyle Osmanlılar, büyük bir direnişle karşılaşmaksızın bu eski prensliği Köstendil sancağı haline getirip doğrudan kendilerine bağladılar. 1405 yılı civarında, fetret devrinin istikrarsız şartları esnasında Emîr Süleyman'ın Köstendil'in hemen kuzeyindeki Timok ve Temska bölgelerinde bir Bulgar isyanını bastırdığı belirtilir. Bu olay, Yıldırım Bayezid'in sadık müttefiki Sırp Prensi Stephan Lazareviç'in hayatını anlatan Konstantin'in eserinde açık bir şekilde geçerse de Osmanlı kroniklerinde yer almaz. İsyanın sebebi, Macar Kralı Sigismund'un desteğiyle Osmanlılar'dan önceki son Bulgar kralının oğlu olan Prens Fruzin kumandasındaki bir ordunun saldırısıdır. Bu hadise sırasında Velbujd kasabası Osmanlılar tarafından tekrar ele geçirilmiş, Hisarlık tepesindeki kale tahrip edilmiş ve Bulgar nüfusun önemli bir kısmı sü-rülmüştür; kasabanın aşağı kesimindeki açık düzlüğe de önemli miktarda Türk gruplar yerleştirilmiş olmalıdır. Arkeolojik bulgular Hisarlık tepesindeki yerleşimin 1400 yılı civarında son-bulduğunu gösterir. 923'te (1517) yapılan Osmanlı sayımına göre Köstendil sancağının sekiz kasabasından sadece Köstendil'in kendisinde nüfusun büyük çoğunluğunu Türkler oluşturmaktaydı. Bu oran toplam nüfusun % 86'sı iken diğer kasabalarda oran % 24 civarındaydı (BA, MAD, nr. 170). Arkeolojik bulgular ve Osmanlı defterlerindeki bilgiler bir araya getirildiğın-